QAYTA TIKLANUVCHI ENERGETIKA – O‘ZBEKISTONDA YASHIL O‘SISHNING ASOSIY OMILI

Tirkashev Ulug‘bek Ma’ruf o‘g‘li
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filliali
“Iqtisodiyot va turizm” kafedrasi o‘qituvchisi
Boymurodov Ozodbek Mansur o‘g‘li
O‘zMU JF Iqtisodiyot yo‘nalishi talabasi
ozodbek.boymurodov077@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada barqaror rivojlanishni ta’minlashda “yashil iqtisodiyot”ning o‘rni, uning shakllanishi va asosiy tamoyillari, shuningdek, O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonining hozirgi holati tahlil qilinadi. Qayta tiklanuvchi energetika, energiya samaradorligi, suv resurslaridan oqilona foydalanish, yashil moliyalashtirish va yashil innovatsiyalarning iqtisodiy, ekologik hamda ijtimoiy ahamiyati yoritiladi. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan strategik islohotlar, mavjud muammolar va istiqboldagi vazifalar ko‘rib chiqilib, yashil o‘sishni jadallashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, qayta tiklanuvchi energiya, energiya samaradorligi, yashil moliyalashtirish, yashil investitsiyalar, ekologik innovatsiyalar, uglerodsizlashtirish, suv resurslari, O‘zbekiston.

XXI asrda insoniyat iqtisodiy o‘sish bilan ekologik barqarorlik o‘rtasidagi ziddiyatga duch kelmoqda. BMT Atrof-muhit dasturining 2025-yilgi hisobotiga ko‘ra, mamlakatlarning eng so‘nggi milliy majburiyatlari to‘liq bajarilgan taqdirda ham asr oxirigacha global isish 2,3–2,5 °C ga yetishi mumkin. Iqlim o‘zgarishiga o‘ta zaif mamlakatlar, jumladan O‘zbekiston uchun bu xavf ayniqsa jiddiy bo‘lib, “yashil” iqtisodiyotga o‘tishni tezlashtirish zaruratini keltirib chiqaradi.

Yashil iqtisodiyotga o‘tish faqat ekologik zarurat emas, balki iqtisodiy imkoniyat hamdir. Xalqaro qayta tiklanuvchi energiya agentligi (IRENA) ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda dunyoda rekord darajadagi 693 GVt yangi qayta tiklanuvchi quvvat ishga tushirilib, jami o‘rnatilgan quvvat 5155 GVt ga yetgan. Bu sohada kamida 16,6 million kishi band.

O‘zbekiston uchun mavzuning dolzarbligi yanada yuqori. Birinchidan, mamlakat energetikasi uzoq yillar tabiiy gazga tayanib kelgan bo‘lsa, 2023-yilda gaz qazib chiqarish 5 mlrd kub metrga kamayib, respublika sof importyorga aylangan, ko‘mir qazib olish esa 15,5 foizga oshgan. Ikkinchidan, YaIM birligiga energiya sarfi Qozog‘istonnikidan taxminan ikki baravar ko‘p. Uchinchidan, suv taqchilligi kuchaymoqda: aholi ehtiyojining 10–15 foizi qondirilmayotgani qayd etiladi. To‘rtinchidan, 2030-yilgacha iqtisodiyot hajmini ikki baravar oshirish rejasi energiya va resurslarga talabni ko‘paytiradi.

Yashil iqtisodiyot g‘oyasi barqaror rivojlanish konsepsiyasi davomida shakllandi: 1987-yilda Brundtland komissiyasi hozirgi avlod ehtiyojlarini kelajak avlodlarning imkoniyatlarini cheklamagan holda qondirish tamoyilini ilgari surdi. D. Pirs, A. Markandya va E. Barbier 1989-yilda “yashil iqtisodiyot” atamasini ilmiy

muomalaga kiritib, atrof-muhit muammolarini iqtisodiy tahlil doirasida ko‘rib chiqishni taklif etdi. 2011-yilda BMT Atrof-muhit dasturi yashil iqtisodiyotni inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni oshirib, ekologik xavflar hamda resurslar tanqisligini sezilarli kamaytiradigan iqtisodiyot sifatida ta’riflagan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) esa “yashil o‘sish” strategiyasini taklif etib, tabiiy aktivlar farovonlik manbai bo‘lib qolgan holda iqtisodiy o‘sishga erishish yo‘llarini ko‘rsatdi. O‘zbek olimlari tushunchaning shakllanishi, rivojlanish bosqichlari, tamoyillari va ko‘rsatkichlarini xorijiy tajriba asosida tahlil qilgan, “yashil” innovatsiyalarning turlari va ularni rivojlantirish omillarini ham o‘rgangan.

Yashil iqtisodiyotning barqaror rivojlanishdagi o‘rni uch yo‘nalishdagi ta’sirida namoyon bo‘ladi. Birinchidan, iqtisodiy jihatdan u qayta tiklanuvchi energetika, energiya tejamkor texnologiyalar, chiqindilarni qayta ishlash va aylanma iqtisodiyot kabi yangi tarmoqlarni shakllantiradi, investitsiyalarni jalb qiladi, importga qaramlikni kamaytiradi va energetika xavfsizligini mustahkamlaydi. Ikkinchidan, ekologik jihatdan issiqxona gazlari chiqindilarini qisqartirish, suv va yer resurslarini asrash, havo sifatini yaxshilash hamda biologik xilma-xillikni saqlashga xizmat qiladi. Uchinchidan, ijtimoiy jihatdan yangi ish o‘rinlari yaratadi, aholining toza energiyadan foydalanish imkoniyatini kengaytiradi va ifloslanish bilan bog‘liq salomatlik xarajatlarini kamaytiradi. Shu bois yashil iqtisodiyot BMT Bosh Assambleyasi 2015-yilda qabul qilgan Kun tartibidagi 7-, 8-, 9-, 12- va 13-barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirishga bevosita xizmat qiladi.

Yashil iqtisodiyotni shakllantirish vositalari ekologik soliqlar, subsidiyalarni qayta ko‘rib chiqish, “yashil” moliyalash va innovatsiyalarni rag‘batlantirishni o‘z ichiga oladi. O‘zbek tadqiqotchilari rivojlangan mamlakatlarda uglerod narxi, yashil obligatsiyalar va emissiyalar savdosi keng qo‘llanilishini ko‘rsatib, O‘zbekiston uchun energiya subsidiyalarini bosqichma-bosqich bekor qilish, soliq imtiyozlari orqali qayta tiklanuvchi energetikani kengaytirish hamda avval uglerod savdosini, keyinroq uglerod solig‘ini joriy etishni tavsiya etgan.

O‘zbekistonda 2019-yilda 2030-yilgacha mo‘ljallangan yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi qabul qilinib, unda energiya samaradorligining pastligi, resurslardan samarasiz foydalanish va texnologik ortda qolish asosiy muammolar sifatida belgilangan. 2022-yilda tasdiqlangan dasturda 2030-yilgacha qayta tiklanuvchi energiya quvvatlarini 15 GVt ga yetkazish va ularning elektr ishlab chiqarishdagi ulushini 30 foizdan oshirish, sanoatda energiya samaradorligini kamida 20 foizga oshirish, yalpi ichki mahsulotning energiya sig‘imini 30 foizga kamaytirish, 1 million gektar maydonda suv tejovchi sug‘orish texnologiyalarini joriy etish vazifalari qo‘yildi, 2023-yil 1-iyundan esa “yashil” sertifikatlar tizimi joriy etilishi belgilandi. Shuningdek, YaIM birligiga to‘g‘ri keladigan issiqxona gazlari chiqindilarini 2010-yilga nisbatan 35 foizga kamaytirish maqsadi qo‘yilgan. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida qayta tiklanuvchi energiya quvvatini 25 000 MVt ga, uning ulushini esa 40 foizgacha oshirish ko‘zda tutilgan; so‘nggi ma’lumotlarga ko‘ra, 2030-yilgacha bu ulushni 50 foizdan oshirish rejalashtirilmoqda.

Mahalliy tadqiqotlar strategiyani tahlil qilib, uni amalga oshirishdagi imkoniyatlar sifatida barqaror energetika, suv boshqaruvi, ekologik texnologiyalar

va “yashil” ish o‘rinlarini, to‘siqlar sifatida esa institutsional salohiyatning zaifligi, moliyalashtirishning cheklanganligi va texnologik innovatsiyalar yetishmasligini ko‘rsatadi.

Islohotlar ayniqsa energetikada sezilarli natija bermoqda. Quyosh va shamol elektr stansiyalarida ishlab chiqarilgan elektr energiyasi 2022-yilda 434 mln kVt·soat, 2024-yilda 4,9 mlrd kVt·soat bo‘lgan bo‘lsa, 2025-yilda 10,5 mlrd kVt·soatga yetdi, ya’ni 2022-yilga nisbatan taxminan 24 baravar oshdi. Gidroelektrostansiyalar bilan birga hisoblanganda qayta tiklanuvchi manbalarning ulushi 2025-yil oktabr holatida umumiy ishlab chiqarishning 23 foizini tashkil etdi. 2026-yil iyul holatida umumiy quvvati 5602 MVt bo‘lgan 21 ta quyosh va shamol elektr stansiyasi ishlamoqda; 2022-yildan buyon ishlab chiqarilgan yashil elektr energiyasi hajmi 23,4 mlrd kVt·soatdan oshib, taxminan 6,24 mlrd kub metr tabiiy gaz tejalgan va 13,46 mln tonna zararli chiqindining atmosferaga tarqalishining oldi olingan. Yashil energetika va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi bog‘liqlik 2020–2025-yillar statistikasi asosida modellashtirilgan, yashil investitsiyalar esa qayta tiklanuvchi energetika o‘sishi bilan chambarchas bog‘liqligi ko‘rsatilgan.

Xulosa qilib aytganda, yashil iqtisodiyot barqaror rivojlanishning iqtisodiy o‘sish, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy farovonlikni birlashtiruvchi amaliy mexanizmi hisoblanadi. O‘zbekiston tajribasi, ayniqsa qayta tiklanuvchi energetika misolida, bu yo‘nalish real natijalar berayotganini ko‘rsatmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Babadjanova M. Yashil energetika va uning iqtisodiy taraqqiyotdagi o‘rni // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. 2025. Vol. 3.

2. Ismailov D., Akramova A. O‘zbekistonning “yashil iqtisodiyot”ga o‘tish strategiyasi: mavjud muammo va istiqbolli imkoniyatlar // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. 2025. Vol. 3, No. 4.

3. Kazakova Z. Barqaror yashil investitsiyalarning qayta tiklanuvchi energetika rivojiga roli va hissasini tahlil qilish: O‘zbekiston misolida // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. 2026. Vol. 4, No. 8. B. 101–112.

4. Maxkamova S. Yashil innovatsiyalar, ularning turlari va omillari // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. 2025. Vol. 3, No. 4.

5. OECD. Towards Green Growth. Paris: OECD Publishing, 2011.

6. Pearce D., Markandya A., Barbier E.B. Blueprint for a Green Economy. London: Earthscan, 1989.

7. Pulatov D.X., Shamsiyev F.E. Xorij mamlakatlarining iqtisodiyotni uglerodsizlashtirish strategiyalari: O‘zbekiston uchun takliflar // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. 2025. Vol. 3, No. 12.

8. Seitov A., Khasanova M., Tursunova R., Mamadaminova B., Nasurova K. Transition of Uzbekistan to Sustainable Environmental Development // E3S Web of Conferences. 2024. Vol. 574. Art. 02005. DOI: 10.1051/e3sconf/202457402005

9. Shamiradova S. “Yashil iqtisodiyot”ning O‘zbekiston uchun dolzarbligi // Journal of Analytical Synergy and Scientific Horizon (B). 2025. Vol. 1, No. 2. B. 46–56.

10. UNEP. Emissions Gap Report 2025: Off Target. Nairobi: United Nations Environment Programme, 2025.
11. UNEP. Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. Nairobi: United Nations Environment Programme, 2011.
12. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. General Assembly Resolution A/RES/70/1. New York, 2015.

O‘ZBEKISTONDA EKOLOGIK BARQAROR O‘SISHNI TA’MINLASHNING IQTISODIY YO‘NALISHLARI VA MUAMMOLARI

Qarshiboyev Azizbek Sobir o‘g‘li
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali, Iqtisodiyot yo‘nalishi 1-bosqich talabasi
e-mail: Karshiboyevaziz530@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada barqaror rivojlanishni ta’minlashda “yashil iqtisodiyot”ning nazariy asoslari, uning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik ahamiyati hamda O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish yo‘nalishlari yoritilgan. Shuningdek, mavjud muammolar tahlil qilinib, ularni hal etish bo‘yicha takliflar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, qayta tiklanuvchi energiya, energiya samaradorligi, resurslarni tejash.

Kirish. Bugungi kunda jahon iqtisodiyoti oldida turgan eng dolzarb masalalardan biri iqtisodiy o‘sishni ekologik muvozanat bilan uyg‘unlashtirishdir. Aholi sonining ortishi, tabiiy resurslarga bo‘lgan talabning kuchayishi, iqlim o‘zgarishi va atrof-muhitning ifloslanishi an’anaviy rivojlanish modelining chegaralarini ko‘rsatib bermoqda. Shu sababli “yashil iqtisodiyot” tushunchasi dunyo miqyosida iqtisodiy siyosatning muhim yo‘nalishiga aylandi. O‘zbekiston uchun ham bu masala alohida ahamiyatga ega, chunki mamlakat suv resurslarining cheklanganligi, cho‘llanish va Orol dengizi fojiasi oqibatlari kabi ekologik muammolarga duch kelmoqda.

Barqaror rivojlanish va yashil iqtisodiyot tushunchalari. Barqaror rivojlanish tushunchasi xalqaro hamjamiyatda 1987-yilda Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit va rivojlanish bo‘yicha xalqaro komissiyasi (Brundtland komissiyasi) hisobotida keng tarqaldi. Unga ko‘ra, barqaror rivojlanish hozirgi avlod ehtiyojlarini kelajak avlodlarning o‘z ehtiyojlarini qondirish imkoniyatini xavf ostiga qo‘ymagan holda qondirishni anglatadi. 2015-yilda BMT doirasida qabul qilingan 2030-yilgacha bo‘lgan Kun tartibida esa barqaror rivojlanishning 17 ta maqsadi belgilab berildi.

Yashil iqtisodiyot tushunchasi ilmiy muomalaga D. Pirs va hammualliflarning 1989-yildagi asarida kiritilgan. BMTning Atrof-muhit dasturi (UNEP) yashil iqtisodiyotni inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni oshirib, shu bilan birga ekologik xavflar va resurslar tanqisligini sezilarli darajada kamaytiradigan iqtisodiyot sifatida